

27.11.2006

Dnro 3871/2/05

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Anu Rita

VANGIN KURINPITORANGAISTUKSEN MÄÄRÄÄMINEN

1
ASIA

Riihimäen vankilassa 22.–23.11.2005 toimittamallani tarkastuksella ilmeni, että vangeille oli määrätty kurinpitorangaistuksia tai annettu muistutuksia heidän kieltäytyttyään virtsanäytteen tai puhalluskokeen antamisesta. Lisäksi kävi ilmi, että yksi virtsanäytteestä kieltäytymisestä kurinpitorangaistuksen saaneista vangeista oli valittanut siitä Riihimäen käräjäoikeuteen, joka päätöksellään hylkäsi valituksen.

Otin tämän menettelyn eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 4 §:n nojalla omasta aloitteestani tutkittavaksi.

Tarkastuksen yhteydessä tietooni tulivat seuraavat tapaukset:

I
Riihimäen vankilan johtaja A määräsi 14.2.2005 vartiopäällikkö C:n esityksestä vangille (vankinumero 105-03) kurinpitorangaistuksena kaksi vuorokautta yksinäisyyttä vankilajärjestyksen rikkomisesta 7.2.2005. Kurinpitopäätöksen perustelujen mukaan vanki oli kieltäytynyt päihtymysepäilyn vuoksi pyydetystä virtsakokeesta. Lainkohtina päätöksessä mainittiin rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (RTL) 2 luvun 10 § ja vankeinhoitoasetuksen 6 §. Vanki valitti päätöksestä Riihimäen käräjäoikeudelle. Johtaja A:n käräjäoikeudelle toimittamassa selvityksessä (RTL 7 luku 3 § 2 mom) todettiin muun muassa seuraavaa: "Vankeinhoitoasetuksen 6 §:n mukaan vangin on noudatettava laitoksen henkilökunnan antamia määräyksiä ja ohjeita. Koska --- (nimi poistettu) kieltäytymällä virtsakokeesta rikkoi em. pykälää, hänelle määrättiin RTL 2 luvun 10 §:n nojalla kurinpitorangaistuksena 2 vrk yksinäisyysrangaistus, joka on pantu täytäntöön RTL 7 luvun 5 § nojalla."

Riihimäen käräjäoikeus hylkäsi valituksen.

II
Tarkastusta varten ennakolta pyydytyissä elo–lokakuun 2005 kurinpitopäätöksissä oli johtaja B:n vartiopäällikkö C:n esittelystä tekemiä päätöksiä, joissa vangille oli muun rikkomuksen ohella (itsensä päihdyttäminen

ym.) luettu rikkomuksena syyksi myös virtsatestistä kieltäytyminen (kurinpitoasiat 61/2005 ja 62/2005) tai puhalluskokeesta kieltäytyminen (kurinpitoasia 60/2005).

III

Kahden vangin kurinpitolehdille oli kirjattu, että vartiopäällikkö antoi 4.8.2005 (vankinumero 219-04, sittemmin 1266-2005) ja 8.8.2005 (vankinumero 194-04) muistutukset näille virtsatestistä kieltäytyneille vangeille.

2

SELVITYS

Riihimäen vankilan johtajina toimineet A ja B toimittivat selvityksensä ja Rikosseuraamusvirasto antoi lausunnon. Riihimäen käräjäoikeudessa käräjätuomarina toiminut D antoi selvityksensä. Riihimäen käräjäoikeuden laamanni ei käyttänyt hänelle varattua tilaisuutta lausunnon antamiseen. Käytettävissäni ovat olleet myös seuraavat asiakirjat: jäljennös Riihimäen käräjäoikeuden päätöksestä, Riihimäen vankilan kurinpitopäätökset 60, 61 ja 62/2005 sekä vankien 194-04 ja 1266-2005 (aiemmin 219-04) kurinpitolehdet.

Vartiopäällikkö C on tarkastuksen yhteydessä omalta osaltaan perustellut menettelyään sillä, että Riihimäen käräjäoikeus ei ollut muuttanut virtsatestistä määrättyä kurinpitorangeistusta koskevaa päätöstä.

3

RATKAISU

3.1

Tapahtuma-aikaan voimassa olleet säännökset

Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (jäljempänä myös RTL) 2 luvun 10 §:n mukaan jos vanki rikkoo vankilan järjestystä tai poistumisluvan, siviilityöluvan tai opintoluvan ehtoja taikka tekee laitoksessa rikoksen, josta yleisen lain mukaan tulevan seuraamuksen arvioidaan olevan sakkoa (*järjestysrikkomus*), voidaan vangille, jollei muistutusta pidetä riittävänä, määrätä kurinpitorangeistuksena:

- 1) *varoitus*;
- 2) oikeuksien menettäminen tai vähentäminen (*oikeuksien menetys*);
- 3) siirtäminen yksinäishuoneeseen (*yksinäisyys*) tai;
- 4) milloin vankia rangaistaan yksinäisyydellä, tämän ajan jättäminen samalla kokonaan tai osaksi lukematta rangaistusajaksi (*suoritettun ajan menetys*).

Vankeinhoitoasetuksen (jäljempänä myös VHA) 6 §:n mukaan vangin on noudatettava rangaistuslaitoksen järjestysmääräyksiä sekä laitoksen

henkilökunnan antamia määräyksiä ja ohjeita.

RTL:n 2 luvun 9 b §:n 3 momentin mukaan jos on syytä epäillä vangin olevan alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen, rangaistuslaitoksen johtaja voi pakkokeinoin lain säännösten estämättä päättää, että vangin on annettava virtsa- tai sylkinäyte taikka suoritettava puhalluskoe. Lisäksi valvomattoman tapaamisen, poistumis-, opinto- ja siviilityöluvan sekä laitoksen ulkopuolella järjestettävään tilaisuuteen osallistumisen ehdoksi voidaan asettaa, että vangin on vaadittaessa annettava virtsa- tai sylkinäyte taikka suoritettava puhalluskoe. Näytteen antamisesta tai kokeen suorittamisesta ei saa aiheutua tarpeetonta haittaa tutkittavalle. Vangilta, joka ilman pätevää syytä kieltäytyy virtsa- tai sylkinäytteen antamisesta taikka puhalluskokeen suorittamisesta, voidaan ottaa verinäyte.

Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston 25.5.1999 antamassa määräyksessä Vangin ja hänen käytössään olevien tilojen tarkastaminen sekä päihteettömyyden valvonta, nro 6/011/99 (määräyksen voimassaolo päättynyt 31.5.2004, minkä jälkeen ohjeena voimassa), kohdassa 7.3 todetaan, että pelkkä kieltäytyminen antamasta virtsanäytettä tai suorittamasta puhalluskoetta ei ole yksinomainen peruste kurinpitörangaistuksen määräämiselle. Samoin todetaan Rikosseuraamusviraston ohjeessa nro 1000/011/2001, Vangin päihteettömyyden valvonta, päihtymystilan toteaminen ja päihdevalvonnan testit, sen kohdassa 8. Molemmissa tapauksissa kyse on virtsanäytteestä tai puhalluskokeesta luvan ehtona.

3.2

Kurinpitörangaistuksen käyttöala

Tapahtuma-aikainen sääntely kurinpitörangaistuksen määräämisestä vangille oli epäselvä ja epätydyttävä.

Tilannetta kuvailtiin vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä muun muassa seuraavilla tavoilla: Kurinpitörangaistusten käyttöala on epämääräinen. Osa järjestysmääräyksistä saattaa perustua laitoksessa noudatettuun käytäntöön. Vanki saattaa tietämättään rikkoa laitoksen järjestystä, koska järjestykseen liittyvät määräykset ja ohjeet ovat hajanaisia (HE 263/2004). Tässä yhteydessä todettiin myös, että vankia voidaan nykyisin rangaista teoista, joiden rangaistavuuden rajat ovat tulkinnanvaraisia ja että tällainen on esimerkiksi sopimaton käytös, jonka suhteen laitoksissa vallitseva toleranssi vaihtelee varsin paljon.

3.3

Virtsanäytteen antamisesta säätäminen

Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 9 b §, jonka mukaan on mahdollista päättää, että vangin on annettava virtsanäyte, jos on syytä epäillä

hänen olevan alkoholin tai muun huumaavan aineen vaikutuksen alainen, tuli voimaan 1.5.1995 (128/1995). Lain esitöissä (HE 66/1994, 9 b §:n yksityiskohtaiset perustelut) todettiin seuraavaa: Kieltäytyminen virtsanäytteen antamisesta ei sinänsä ole kurinpitorikkomus (alleviivaus tässä). Pelkästään kieltäytymistä ei yleensä voitaisi pitää perusteena kurinpitorangaistuksen määräämiselle myöskään huumeiden käytöstä. Kieltäytymistä voitaisiin kuitenkin pitää jonkin asteisena aihetodisteena ja perusteena kurinpidolliselle rankaisemiselle huumerikkomuksesta silloin, kun kiellettyjen aineiden käytöstä on esitetty muutakin näyttöä.

Vankien velvollisuutta alistua päihitteettömyyden valvontaan katsottiin sittemmin tarpeelliseksi tehostaa (HE 10/1998). Tätä perusteltiin seuraavasti: ”Nykyisin vankiloissa on katsottu, että vangin kieltäytyminen antamasta virtsanäytettä tai suorittamasta puhalluskoetta ei yksinään ole peruste kurinpitorangaistuksen käyttämiselle. Tästä on seurannut, että vangille laissa määritelty velvollisuus antaa virtsanäyte tai suorittaa puhalluskoe on käytännössä jäänyt lähes merkityksettömäksi. Kun kieltäytymisestä ei pääsääntöisesti ole ollut mitään seuraamuksia, suuri osa vangeista on kieltäytynyt näytteen antamisesta. Tämän vuoksi velvollisuutta alistua päihitteettömyyden valvontaan tulisi tehostaa” (HE 10/1998, yleisperustelut). Tehostaminen ehdotettiin mainituksessa hallituksen esityksessä toteutettavaksi siten, että RTL:n 2 luvun 9 b §:n 3 momenttiin lisättäisiin säännös siitä, että virtsanäytteen antamisesta tai puhalluskokeen suorittamisesta kieltäytyvälle vangille voitaisiin määrätä kurinpitorangaistus (alleviivaus tässä) lain (RTL) 2 luvun 10 §:n nojalla tai vangilta voitaisiin ottaa verinäyte. Hallituksen esityksen (yksityiskohtaiset perustelut) mukaan kurinpitorangaistus ja verinäyte ovat vaihtoehtoisia keinoja. Esityksessä todettiin edelleen, että säännöstä voitaisiin soveltaa tilanteissa, joissa vangilta konkreettisen päihtymysepäilyn vuoksi vaaditaan virtsanäytettä tai puhalluskoetta ja vanki kieltäytyy tästä. Säännös koskisi myös esimerkiksi tilanteita, joissa vanki on saanut poistumisluvan sillä ehdolla, että hän antaa vaadittaessa virtsanäytteen ja vanki palatessaan kieltäytyisi antamasta näytettä.

Lakivaliokunta totesi tästä ehdotuksesta mietinnössään (LaVM 17/1998 – HE 10/1998) seuraavaa:

Pykälän (RTL 2 luvun 9 b §, selvennys tässä) 3 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi säännös siitä, että virtsanäytteen antamisesta tai puhalluskokeen suorittamisesta kieltäytyvälle vangille voidaan määrätä kurinpitorangaistus tai häneltä voidaan ottaa verinäyte. Säännöksen perusteella vankia voidaan rangaista hänen kieltäytyessään näytteen antamisesta epäiltäessä hänen päihtymystään ja hänen kieltäytyessään luvan tai etuuden myöntämisen ehdoksi asetetusta näytteenantamisesta.

Sanktioinnin liittäminen päihtymysepäilyn yhteyteen on rikosprosessuaalisten periaatteiden kannalta outo, koska se tavallaan merkitsee epäillyn pakottamista auttamaan oman syyllisyytensä selvittämisessä. Valiokunta ehdottaa kurinpitorangaistuksen poistamista säännöksestä (alleviivaus tässä).

Mahdollisuus verikokeen ottamiseen, luvan epäämiseen ja kieltäytymisen huomioonottamisen myöhemmässä lupaharkinnassa ovat riittävät tehostamaan suostumista virtsanäytteen antamiseen tai puhalluskokeen suorittamiseen.

Eduskunta hyväksyi lain (EV 206/1998) tältä osin lakivaliokunnan ehdotuksen mukaisena. Laki tuli voimaan 1.6.1999 (364/1999).

Lainkohtaa (RTL 2:9b.3) on tämän jälkeen muutettu lisäämällä siihen (HE 171/2000, EV 188/2000) sylkinäytettä koskeva maininta ja tekemällä siihen samalla eräitä kielellisiä, lähinnä teknisluonteisia muutoksia. Myös tässä yhteydessä hallituksen esityksessä todettiin virtsakokeesta kieltäytymisen rankaisemisesta seuraavaa:

On katsottu, että kieltäytyminen näytteen antamisesta ei sinänsä ole kurinpitorikkomus ja että pelkästään kieltäytymistä ei yleensä voida pitää perusteena kurinpitorangaistuksen määräämiselle myöskään huumausaineiden käytöstä (HE 66/1994 vp ja LaVM 17/1998 vp). Kieltäytyminen voitaisiin näin ollen ottaa huomioon ainoastaan mahdollisessa myöhemmässä lupaharkinnassa.

Rangaistusten täytäntöönpanosta annettu laki kumottiin vankeuslailla (767/2005, voimaan 1.10.2006). Vankeuslaissa virtsanäytteen antamisesta säädetään 16 luvun 7 §:ssä. Vankeuslain esitöissä (HE 263/2004, s. 196–197) todettiin seuraavaa: Säännös (16 luvun 7 §) vastaisi nykyistä RTL:n 2 luvun 9 b §:n 3 momenttia. Säännöksen voimassa olevaan sisältöön ei ehdoteta muutoksia. Eduskunta ei tehnyt esitykseen tältä osin sellaisia muutoksia, joilla olisi merkitystä nyt käsiteltävänä olevan asian kannalta.

Kurinpitorangaistuksen määräämisestä säädetään nykyään vankeuslain 15 luvun 3 §:ssä.

3.4

Selvitykset ja Rikosseuraamusviraston lausunto

Johtaja A toteaa selvityksessään, ettei hän johtajana toimiessaan ole määrännyt kurinpitorangaistusta luvan tai etuuden vuoksi pyydetyistä näytteistä kieltäytyneelle ja että nyt kyseessä olevassa tapauksessa vanki oli kieltäytynyt päihtymysepäilyn perusteella pyydetyistä näytteistä.

Kärjäjätuomarina toiminut D toteaa selvityksessään muun muassa, että mittavan kokemuksen omaava ja juristikoulutuksen saanut vankilanjohtaja A on antanut selvityksensä virkavastuulla, joten kärjäoikeuden on voitava luottaa siihen, että hänen antamansa selvitys on luotettava ja lakiin perustuva. D:n mukaan myöskään rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain tai vankeinhoitoasetuksen sanamuodosta tai lain esitöistä ei voida vetää suoranaista johtopäätöstä siitä, että vankilan johtajan em. lainkohtien nojalla määräämä kurinpitorangaistus olisi ollut virheellinen.

Johtaja B toteaa lausunnossaan, että kyseessä on ollut (kurinpitopäätökset 60, 61 ja 62/2005) kokonaisuus, jossa kokeesta kieltäytyminen ei ole ollut yksinomainen peruste kurinpitorangeistuksen määräämiselle, vaan varsinaiset rikkomukset ovat olleet muut perusteluissa mainitut teot (itsensä päihdyttäminen ja lääkkeiden hallussapito). B toteaa kirjanneensa virheellisesti perusteluksi myös kieltäytymisen.

Kahdelle vangille annettujen muistutusten osalta B toteaa seuraavan: ”C:n kirjaukset kurinpitolehteen muistutuksena eivät ole kurinpitorangeistuksia, vaan huomautuksia asiasta. Jotta niitä ei pidettäisi ylös kirjattuina kurinpitoseuraamustyyppisinä, niin ne poistetaan asianosaisten kurinpitolehdeltä.”

Rikosseuraamusviraston lausunnossa todetaan, että vangille ei voida antaa kurinpitorangeistusta sen perusteella, että hän kieltäytyy virtsanäytteen antamisesta. Asiassa ei Rikosseuraamusviraston mukaan ole merkitystä sillä, onko kyse päihtymysepäilyn perusteella vai luvan tai muun etuuden perusteella vaaditusta virtsanäytteestä. Rikosseuraamusvirasto toteaa kuitenkin, että ohjeet (6/011/99 ja 1000/011/01) ovat osittain harhaanjohtavat ja ne on mahdollista tulkita myös niin, että niissä on kielletty kurinpitorangeistuksen määrääminen vain tapauksissa, joissa on kyse luvan ehtona pyydetyn virtsanäytteen antamisesta kieltäytymisestä.

Rikosseuraamusvirasto toteaa kurinpitopäätöksiä 60,61 ja 62/2005 annettaessa menetellyn virheellisesti, kun rikkomukseksi on merkitty testistä kieltäytyminen. Rikosseuraamusvirasto huomauttaa, että tapauksissa on kuitenkin muiden rikkomusten takia ollut perusteet kurinpitorangeistusten määräämiselle.

Vankien kurinpitolehdille merkittyjen muistutusten ja asiasta annetun selvityksen osalta Rikosseuraamusvirasto toteaa, ettei voida pitää perusteltuna sitä, että kieltäytymisestä annettaisiin huomautus tai muu vastaava epävirallinen seuraamus, koska menettelystä ei voida antaa kurinpitorangeistusta tai muistutustakaan. Asiassa on Rikosseuraamusviraston mukaan menetelty virheellisesti.

3.5

Lopputulos

Vaikka kurinpitorangeistuksen käyttöala on tapahtuma-aikaan ollut epätäsmällisesti säännelty, virtsanäytteestä kieltäytymisen osalta lainsäätäjän kanta on edellä selostetuoin tavoin ollut selvä (eduskunnan vastaus 206/1998 hallituksen esitykseen 10/1998). Virtsanäytteestä kieltäytyneitä vankia ei siten voi rangaista kurinpidollisesti.

Tämän vuoksi Riihimäen käräjäoikeuden antamassa päätöksessä, jolla hylättiin virtsanäytteen antamisesta kieltäytyneelle vangille määrättyä

kurinpitörangaistusta koskeva valitus, on mielestäni sovellettu lakia ilmeisen väärin. Kyseessä on käsitykseni mukaan oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 8 §:n 4 kohdan tarkoittama purkuperuste. Vastaavasti myös Riihimäen vankilan käytäntö katsoa virtsanäytteestä kieltäytymisen olevan peruste vangille määrättävälle kurinpidolliselle seuraamukselle, on ollut virheellinen.

Edellä 1 kohdan alakohdissa II ja III selostettujen tapausten ja niihin annettujen selvitysten osalta voin yhtyä siihen, mitä edellä selostetaan Rikosseuraamusviraston lausunnossa niistä todetun.

4

TOIMENPITEET

Tulen tekemään korkeimmalle oikeudelle purkuesityksen Riihimäen käräjäoikeuden päätöksestä.

Tämän vuoksi asia ei kärjätuomarin menettelyn osalta anna minulle aihetta muuhun kuin, että saatan käsitykseni asiassa kärjätuomarina toimineen D:n tietoon.

Kun Rikosseuraamusvirasto on jo kiinnittänyt Riihimäen vankilan huomiota asiaan, pidän tältä osin riittävänä, että saatan käsitykseni johtaja A:n ja johtaja B:n sekä vartiopäällikkönä toimineen C:n tietoon.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni D:lle, A:lle, B:lle ja C:lle.

Lähetän jäljennöksen päätöksestäni tiedoksi myös Rikosseuraamusvirastolle.